Бәхтијар Ваһабзадә

ШӘҺИДЛӘР

АЗӘРБАЈЧАН МӘДӘНИЈЈӘТ ФОНДУ

БӘХТИЈАР ВАҺАБЗАДӘ

Азәрбајчанын халг шаири

ШӘҺИДЛӘР

Поема

КИТАБХАНАСЫ

Бакы — Елм — 1990

Редактору
академик **Бәкир Нәбијев**

Ваһабзадә Бәхтијар
Шәһидләр (Поема).—Бакы: Елм, 1990—48 с.
ISBN 5—8066—0431—4

Азәрбајчан тарихинин ән фачиәли сәһифәләриндән бирини тәшкил едән 20 јанвар сојгырымына индијәдәк јүксәк сәвијјәдә һәгиги сијаси гијмәт верилмәмиш, онун әсл мүгәссирләри өз чәзаларына чатмамышлар.
Халг шаири Б. Ваһабзадәнин «Шәһидләр»индә бу һадисәнин бәдии гијмәти верилир. Шаир көзләримизин өнүндә тарихә чеврилмиш һадисәләри шәхси мүшаһидәләри вә чанлы јашантылары әсасында гәләмә алмышдыр.
Гара јанвар күнләри һаггында епик поезијамызын илк санбаллы нүмунәси кими «Шәһидләр»ин хүсуси фикри-бәдии әһәмијјәти вар. Әминик ки, истеʼдадлы халг сәнәткарынын поемасы һәр бир вәтәнпәрвәр азәрбајчанлынын столүстү китабына чевриләчәк.

В $\frac{4702060202}{655(2)-90}$ **Еʼлансыз**

© «Елм» нәшријјаты, 1990.
© «Ајпара» нәшр фирмасы, 1990.

ПРОЛОГ

Шәһидләр бу торпаға, халга сәчдә гылдылар,
Һагсызлығын үстүндән һагга көрпү салдылар.
Вәтәни севмәк үстдә күнаһкар сајылдылар,
Вәтәни севмәк нијә күнаһ олмуш, ај аллаһ?

Өзүм галдым чырагсыз, мин чыраға јағ икән,
Тәпәләрә әл ачдым, өзүм уча дағ икән.
Әлачым өз-өзүмдән көмәји уммаг икән,
Нечин бизә өзкәси пәнаһ олду, ај аллаһ?

Она үмид, мәнә зор, амма демир кимә һагг?
Әл-ајаг зәнчирдәдир, баш гапазлы, синә дағ.
Јүз јетмиш ил бу сазиш, бу бирлик, бу иттифаг
Бир тәрәфли, талагсыз никаһ олмуш, ај аллаһ

Чәлијә мөһтач икән, мән өзкәјә чәлијәм,
Мин күлләјә туш олан бир чејранам, әлијәм.
Өзкә нә әмр ејләсә мән бојун әјмәлијәм,
Нечин мәнә өзкәси, «аллаһ» олмуш, ај аллаһ?

Бу күн гула дөнмүшәм, дүнән мән бир шаһ икән,
Јохмуш мәни бир доған, јохмуш мәни бир әкән...
Бу торпаға дүшмүшәм һараданса мән дүнән?
Мин-мин иллик тарихим унудулмуш, ај аллаһ!

Өзкәнин әлиндәдир хеjримиз, шәримиз,
Сәрвәтимиз дашынды, һеj соjулду дәримиз.
Көзүмүз үфүгдәдир, ачылмыр сәһәримиз,
Бизә дүшән сәмада күн тутулмуш, аj аллаһ!

Илләрлә мәһкумлуғун кешиjиндә даjандыг,
Өзүмүзә биз буну jохса шәрәфми сандыг?
Хошбәхт олдуғумуза инандыг, чох инандыг,
Дүз jалана, һагг зора демә гулмуш, аj аллаһ!

Көзүмүздә галса да, мурадымыз, камымыз,
Көрүнәнә деjил, jох, бир нәфәр тәк һамымыз
Деjиләнә инандыг... Бизим бу инамымыз,
Демә гул олмамыза кәсә jолмуш, аj аллаһ!

Бир гырыг ишыг көрүб зүлмәти jаманладыг,
Субһүн ачылдығыны зәнн едиб куманладыг.
Биз дә дөнүб Сабирә, бирчә ағыз банладыг,
Бизим банламағымыз күнаһ олмуш, аj аллаһ!
Нечин мәнә өзкәси «аллаһ» олмуш, аj аллаһ?

НӘ ИСТӘJИР БУ МИЛЛӘТ?

Истәкләри көзүндә, тәләбләри дилиндә,
Милләт дәнизә дөндү дәнизин саһилиндә.
Далғаланды бу милләт
Алышыб өз одунә jанды, jанды бу милләт.
Дилсиз, сағыр көjләрә дирәк олду һагг сәси,
Башланды бу өлкәнин меjдан мүбаризәси.
Нә истәjир чамаат? Бәлкә безиб чанындан?
Шикаjәтә чыхыбдыр бәлкә күзәранындан?
Бәлкә бош дуканлары долу көрмәк истәjир?
Бәлкә газандығындан чох көтүрмәк истәjир?
Бәлкә мааш давасы?

Бәлкә мәнзил давасы?
Нәдир бу халг давасы, нәдир бу ел давасы—
Бир сорушан олдуму?
Амма jери истиләр
Бу халг бурулғанынын габағыны кәсдиләр.
Екранлара чыхдылар,
«Екстремист»—деjә она гара jахдылар.
Халга өjүд вердиләр.
Jенә дә мәһкумлуғу
Jеканә бир jол кими бу халга көстәрдиләр.
Бир сорушан олмады нәдир сәнин бу даван?
Бәлкә чатышмыр суjун, бәлкә чатышмыр
һаван?
Jашаса да бу милләт лап диләнчи көкүндә,
Jохсул күзәранындан данышмады бу күн дә.
Дахмаларда jашады, өзүнү сындырмады,
Меjданда «мәнзил»—деjә бир дәфә
гышгырмады.
Гара гызыл чыхартды jерин jедди гатындан,
«Нәдир бунун гиjмәти?»—сормадылар һеч
ондан.
Онун гызыл нефтини гызыла да сатдылар.
Гызылын саһибини сөз илә алдатдылар.
Бу милләтин сәрвәти өзүнә дүшмән олду.
Бечәрдиjи памбығы әjнинә кәфән олду.
О, jенә дә динмәди.
Дөзду, һеч деjинмәди.
Нә истәjир бәс бу халг?
О, истәjир, сәрвәти манат олуб өзкәнин
Хәзнәсинә долса да,
Дәриси соjулса да,
Онун ләjагәтинә,
Намус вә геjрәтинә
Бир даһа гыjмасынлар,
Мин иллик торпағыны һәррача гоjмасынлар.

Гәзет сүтунларындан милләтә өјүд верән,
Сөз илә јол көстәрән,
Инди өзүн де көрәк,
Гәбаһәтми бу истәк?

* * *

О заман ки, өзүмүз олдуг өз дустағымыз,
Гәлбимизә сығынды үч рәнкли бајрағымыз,
О вахт ки, азадлығын ишартысы көрүндү.
Гәлбимизи бир анда дәлиб кечди о бајраг,
Гәлбимиздән бојланыб әлә кечди о бајраг.
Бир мәгсәдә чаланды,
Әлләрдә далғаланды.
Гатил буну көрүнчә позду чәлалымызы.
Ганымыза бојады бизим һилалымызы.

ТӘЗАДЛАР ИЧИНДӘ

Јалана, ријаја нә гәдәр уjдуг,
Биз Гызыл Ордуја абидә гојдуг,
Она ад да вердик: «Хиласкар орду».
Адыны доғрултду: Ел хилас олду.
Јеничә тапдығы азадлығындан,
«Өлүјә азадлыг, дирије зиндан».

Јахшы таныјырыг чохдан биз ону
Ады бир олса да мин бир үзү вар
Касыб кизләтмәкчин јохсуллуғуну
Итинин адыны «күмүш» чағырар.

Һәмин абидәнин һәндәвәриндә,
Һәмин гызыл орду күнүн бириндә

Бизим ганымызы төкдү...
ја худа!
Өләнләр ким иди?
һәмин ордуда
Дүнән әскәр олан бизим чаванлар.
Ағыл дәрк етмәјән бу бәдхаһлығын,
Әсл мә'насыны халг инди анлар...

Јетмиш ил «ирәли!»—дејиб јүјүрдүк.
Һамыдан геридә галан бизмишик.
Дөјдүк дөшүмүзә...
ајылыб көрдүк
Дүнја аслан имиш, амма биз пишик!

Халга нечә дәфә тәлә гурдулар
Башымыз тилова кечәндән бәри.
Гәсдән, билә-билә адландырдылар
Халгын достларыны «халг дүшмәнләри»,

«Биздәдир дүнјанын дөвләти, вары»,—
Дедик...
Сәс-күјүмүз көјә дирәнди.
«Дүнјанын ән хошбәхт, шән адамлары»
Талонла гахсымыш әт алыр инди.

Гәрибә тәзадлар ичиндәјик биз,
Инди анламышыг; кимик, нәјик биз.
Бәлкә кор талејин һөкмүдүр бу да?
...Дүнән бизимкиләр һәмән ордуда
Руслара бир арха, бир гардаш кими,
Онун дүшмәнијлә дөјүшмәдими?
Арадан нә кечди?
Нә олду она?
Дүнәнки јахшылыг унудулдуму?
Дүнән архасында дағ олдуғуна,

Бу күн бирдән-бирә дүшмән олдуму?
Керчәјин өнүнә кечди о дәмдә,
Јаланлар, бөһтанлар...
нә дејәк буна?
Гатил бизимлә бир о кечә һәм дә,
Һаггы, һәгигәти тутду гуршуна.

Һансы көстәришлә кәлибмиш көрән,
Силаһсыз күтләни бу гыран орду?
Валлаһ, бу вәһшәти төрәдә билмәз
Ән гәддар, гудурған, чылдыран орду.
Бәс һаны савашын гәдимдән бәри,
Һәр кәсин билдији мәрдлик шәртләри?

Шәр үчүн нә гајда,
нә шәрт, нә ганун?
Бу имиш «һагг иши» Гызыл Ордунун...
Кимдир бәс өләнләр?
Инанмаг чәтин!
Дүнән Русија үчүн чан верәнләрин,
Шәһид душәнләрин шәһид өвлады!
Әфсус! Ејни олур шәһидин ады!
О шәһид, бу шәһид!
Сән бир ишә бах!
О нәјин уғрунда, бу нәјин анчаг!
О шәнбә кечәси, о мәл'ун кечә,
Бирдән үзә чыхды бу фәрг көр нечә?!
Бир солдат бағырды:—Беләдир гајда,
Әвәз өдәмәкдә әр оғлу әрәм.
Атан шәһид олду мәним јолумда,
Мән сәнин өзүнү шәһид ејләрәм!

Әдаләт дә, керчәк дә,
Валлаһ јохду о кечә.
Зүлм, залым әлилә
Һаггы боғду о кечә.

Тунч зиреһли иланлар,
Һаггымызы нә анлар!
Һәгигәти јаланлар
Күнчә сыхды о кечә!

Кимә дејим дәрдими?
Гәсбкар намәрдәми?
Јетмиш илин дәрд-гәми,
Көздән ахды о кечә.

Аналар аманындан
Синәләр олду шан-шан.
Шәһидләрин ганындан
Шимшәк чахды о кечә.

Гара кејди бу Вәтән,
Јох һајына бир јетән.
Һәјата һамиләјкән,
Өлүм доғду о кечә.

Нә дејәк бу вәһшәтә,
Бу зүлмә, бу дәһшәтә.
Аллаһ бу мүсибәтә
Нечә бахды о кечә?

Ертәси... Бакынын күчәләриндән
Јудулар милләтин гызыл ганыны.
Јуја биләчәкми о чәллад көрән,
Ганла ләкәләнмиш өз вичданыны?

Кечәнин јарысы.. һәр јан ган-гада,
Гырмызы күлләләр учур һавада.
Өзүнү итирир адамлар јенә,
Јетирир өзүнү һаја-һараја.
Машынлар бир јана,

чиҹинләрдә дә
Јаралы дашыныр хәстәханаја.

Күллә выјылтысы... Бу ачы сәсдән,
Титрәјир,
ләрзәјә кәлир бина да.
Амансыз солдатлар кечирир гәсдән,
Бүтүн чыраглары хәстәханада.

Көр нечә бөјүкмүш бизә гәзәб, кин,
Бурда да көрүндү, галмады гында.
Чарәсиз һакимләр инди нејләсин?—
Әмәлијјат кедир шам ишығында.

Сәһәр ачылынча адамлар бир-бир
Јығылыб кәлир.
Ган вермәк истәјир јаралылара.
Амма инсаф һара, ган төкән һара?

Солдатлар төкүлдү һеј ахын-ахын,
Дөјүкә-дөјүкә бахды дөрд јана.
Тутулду бир анда хәстәхананын
Һәјәти, бачасы күллә-барана.

Һеч кәс бу сифәтдә көрмәјиб шәри,
Һәлә бәс дејилмиш төкүлән ганлар?
Хәстәјә ган вермәк истәјәнләри
Бир анын ичиндә дағытды онлар.

Јазовун әмријмиш... Гызғын башлара,
Залимлик адичә бир адәт имиш.
Бизим бу күнаһсыз јаралылара,
Һеч демә јардым да ҹинајәт имиш.

Ертәси... Бакынын күчәләриндән,
Јудулар милләтин гызыл ганыны.
Јуја биләҹәкми о ҹәллад көрән
Ганла ләкәләнмиш өз виҹданыны?

* * *

Үзүмү тутурам сизә мән бу күн,
Әсилли, нәсилли рус зијалысы,
Улу Толстојун, Бөјүк Пушкинин,
Фикир давамчысы, мәсләк вариси.
Онларын ирсини јашатмаг бу күн,
Һүнәрдир, шәрәфдир јени нәсилчүн.

Бу күн улуларын о һагг сәсини,
Тәкрар едирсиниз гәзетдә, сөздә.
Онларын ешгини, әгидәсини,
Амма һеч көрмүрүк әмәлиниздә.

Јүксәк күрсүләрдә гол-ганад ачмыш,
Сизин дилиниздә «һәгигәт» сөзү.
Дејин, гәлбиниздән бәс һара гачмыш
Әдаләт, фәзиләт, һәгигәт өзү?

Тәпәдән дырнаға силаһлы орду
Сиздән һагг истәјән бир халгы гырды.
Буну көрмәдиниз?
Јахшы көрдүнүз!
Амма һәгигәтә сиз түпүрдүнүз.

Бир халгын бағрына чәкилән бу дағ.
Ләкә кәтирмәди шәрәфинизә?
Дүнјанын өнүндә буну ағартмаг,
Сәрфәли дејилди дејәсән сизә.

Зорун гаршысында сусдунуз... Дејин.,
Варислик борчунуз унудулдуму?
Улу Толстојун, Бөјүк Пушкинин
Сизә ирс гојдуғу һәгигәт буму?

Нәдир бизә гаршы бу гәзәб, бу кин?
...Гәлбим һәгигәти көр кимдән умду?
Дағ, дашын дәрдинә галан Распутин
Бир халгын дәрдинә нијә көз јумду?

Һеч заман зијалы сајыла билмәз
Өзкәнин дәрдини јашамајан кәс.
Сиздән сорушурам: Бу рәзаләтә
Сиз нечә бахдыныз бир инсан кими?
Толстој бу зүлмә, бу мүсибәтә
Е'тираз сәсини јүксәлтмәздими?

ЕШГ ОЛСУН СИЗӘ

Бә'зән ичин-ичин дүшүнүрәм мән:
Наһаг шәһид олду бизим чаванлар.
Өмрү учуз верди...
бир иш көрмәдән
Бош јерә өлмәјин нә мә'насы вар?!

Ағыла сөјкәнсин дедим гүввәмиз,
Анлајан олмады бу сөздән мәни.
Ағыла күвәнәк бу мәгамда биз,
Гүввә дашы әзәр, ағыл гүввәни.

Сонра дүшүнүрәм: Онлар горхмадан,
Чумдулар өлүмүн үстүнә белә.
Бир иш көрмәдиләр јашајан заман,
Лап чох иш көрдүләр өлүмләријлә,

Бизим әлимиздән чохдан алынмыш
Һагғы бу дүнјаја билдирди онлар.
Милләтин гәлбинә гәсдән салынмыш,
Горху иблисини өлдүрдү онлар.

О кечә дағлардан енән сел тәки,
Гәзәбдән көпүрүб дашды милләтим.
О шәнбә кечәси үрәјиндәки
Горху һасарыны ашды милләтим.

Бизим газанчымыз бу олду анчаг,
Горху хәндәјиндән биз көрпү атдыг.
Бу да бир имтаһан, бу да бир сынаг,
Шүбһәдән гуртарыб инама чатдыг.

Бу өлүм, бу гырғын дәрс олсун бизә.
Демәјәк бош јерә чандан кечдиләр.
Онлар шәһид олуб милләтимизә.
Горхмамаг дәрсини тә'лим кечдиләр.

Кәлин өлчә биләк хејри, зијаны.
Бә'зән әвәзидир он гыш, бир јазын.
Бизим шәһидләрин мүгәддәс ганы,
Бәлкә дә беһидир сабаһымызын.

Јаман дөзүмлүдүр, ода күл атыр,
Һәр зүлмә, чәфаја дајаныр милләт.
Сојула-сојула о, сусур, јатыр,
Гурбан верә-верә ојаныр милләт.

Онлар сүбут етди һәр гара зүлмүн
Әли узунса да, өмрү кәдәкдир.
Халгын азадлығы сабаһ, бири күн
Шәһид јарасындан көјәрәчәкдир.

Шәнбә кечәсиндә кечикди сәһәр.
Заман итирмишди о күн сағ-солу.
Өмүрдән кечәрәк,
кечди шәһидләр
Бир ганлы кечәдә мин иллик јолу.

Шан-шәрәф тач олду, башлара гонду,
О гәтл кечәси халгын мин иллик
Шүчаәт тарихи тәкрар олунду:

* * *

...Ики әсрә јахын Бабәк, Чавад хан,
Һәрдән тәәссүфлә галхды мәзардан,
Бәсирәт көзүјлә сејр етди бизи,
Таныја билмәди милләтимизи.
Көрдүләр дағ дүзә, көј јерә енмиш,
Онлардан көләләр, гуллар төрәнмиш.
Онлар инанмады, биз дә бир әрик,
О гоч икидләрдән төрәнәнләрик.
«—Бизим зәманәдә хан иди милләт,
Нијә гула дөнүб,—дедиләр-инди?
Нәдир бу итаәт, нәдир бу зилләт?»—
Дејә гәзәб илә онлар дејинди.

О шәнбә кечәси јел галхды бирдән,
Көзүн үстүндәки күлү үфүрдү.
Бабәк фәрәһ илә галхды гәбирдән,
Һәр икид көзүндә өзүнү көрдү.

О шәнбә кечәси бир шимшәк тәки,
Көзләр парылдады...
синәләрдәки
Көзлә көрүнмәјән дағлар көрүндү.
Һүнәр мәгамында бир гоча дөндү
Әлә өјрәдилән һәр көрпә гузу.

Бабәкин вариси олдуғумузу
Көстәрди дүнјаја...
Ешг олсун сизә!
Сиз лајиг олдунуз өз ирсинизә.

Кәлди үрәкдәки арзулар дилә,
Силаһы мәһәббәт, сон сөзү Вәтән.
Шәһидләр көстәрди өлүмләријлә,
Өлүм ашағыдыр Вәтән ешгиндән.

Дүнја о дүнјадыр, бир һәгигәти
Чармыха чәксә дә мин бөһтан, рија!
О кечә басанда зүлм әдаләти,
Һаггын наләсиндән диксинди дүнја.

Адымыз долашды бүтүн дүнјаны,
Чох да ки, ағымыз гара јозулду.
Бизим шәһидләрин төкүлән ганы,
Һаггын китабында имзамыз олду.

Бахыб синәләрдән ахан ал гана,
Булудлар кишнәди, көј ган ағлады.
О шәнбә кечәси Вәтән башына
Елә Вәтән бојда гара бағлады.

Дөздү бөһтана да, дөздү шәрә дә,
Једи шәкәр кими һәр дәрди халгым.
Азадлыг јолунда өлүмләрә дә,
Һазыр олдуғуну көстәрди халгым.

Азадлыг верилмир, алыныр,
дајан!
Онун елчисидир, өлүм, ган-гада.
Өлүмә, чәфаја һазыр олмајан,
Милләт һазыр дејил азадлыға да.

Јалын әлләр илә танклар үстүнә,
Атылан чаванлар; ешг олсун сизә!
Сиз тәсдиг етдиниз азадлығын да
Һалал олдуғуну милләтимизә!

Шәһид рүтбәсинә галхан чаванлар,
Синәси һәр зүлмә галхан чаванлар.
Бөјүк Нәсиминин, улу Бабәкин,
Хејир-дуасыны алды о кечә.
Замандан ирәли сычрајыб јәгин,
Тарихдә тарих тәк галды о кечә.

Гәлбими бошалтмыр чәкдијим аһ да,
Нәғмәдә һәр халгын көкү вар јәгин.
Шәһид фәрјадындан улу секаһда,
Тәзә бир кушә дә ачылар јәгин.

Һәмин о кушәдә ана нә'ләси,
Аналар һөнкүрәр, кәлинләр ағлар.
Һәмән о кушәдә гәм шәлаләси,
Ахыб гәлбимиздән һаггы сораглар.

Һәмән о кушәдә күллә сәсләри,
Тарын пәрдәсиндә гәм нәфәсләри,
Һәмин о кушәдә зүлмүн түғјаны
Һаггын, һәгигәтин зүлмә үсјаны.

Рамиз, бас бағрына сән гоча тары,
Бу тәзә кушәдә чал, сәнә гурбан.
Шәһидләр ганына бојанан сәси,
Забул секаһына сал, сәнә гурбан!

Пәрдәләр гој тәзә күлләр битирсин.,
Шәһид анасына тәсәлли версин.
Һаггын фәрјадыны дилә кәтирсин,
Тәзә јаратдығын хал, сәнә гурбан!

Хәзәр пәнчәләшди өз саһилијлә,
Даныш дәрдимизи сәсин зилијлә.
О тәзә кушәнин атәш дилијлә,
Зүлүмдән гисасы ал, сәнә гурбан!

Тәзә кушәдәки аһ-аманларын
Горхурам һәр халы јоғрула гандан.
Горхурам чанағы партлаја тарын
Бу тәзә кушәнин һај-һарајындан.

Аста чал, гардашым, аста чал тары,
Пәрдәләр бу аһа, амана дөзмәз.
Тәзә кушәдәки сәс бурумлары,
Күнаһсыз төкүлән бу гана дөзмәз.

Һәм дә уйдурулан бөһтана дөзмәз,
Партладар тары!

МАТӘМ МӘРАСИМИ

Гәзәб шимшәјиндән һәр бахыш нида!
Һәр үздә, һәр көздә бир суал ағлар.
Инсан дәнизинин далғаларында,
Үзүр аста-аста табут-гајыглар.

Халг дөзә билсә дә зүлмүн шәринә,
Јаныр көзләриндә кини, нифрәти.
Алыб табутлары чијинләринә,
Аллаһа көстәрир бу чинајәти.

Дејир, нәләр көрдүк, еј адил аллаһ,
Будурму көјләрин һагг-әдаләти?

2 сиф. 1178

SOFTO
М. Ф. Ахундов адына Азәрб. Республикасы КИТАБХАНАСЫ

Дејир, биз көтүрдүк, еј адил аллаһ,
Сән нечә көтүрдүн бу хәјанәти?
Милләтин аһыдыр әршә дајанан,
Дилсиз бахышларда үсјандыр— јанан!

Ќәмиләр фит верир....гара булуддан
Ќөјләр бу матәмә бајраг ендирир.
Бу сәс гәлбимиздә алышан оддан,
Гәзәб вулканыны ләпәләндирир.

Фит сәси... бу фәрјад күлә бүкүлмүш,
Ичин-ичин јанан көз сәсидирми?
Бу фәрјад, бу налә баласы өлмүш,
Јетим аналарын наләсидирми?

Фит сәси.. һәјәчан, тәлаш нәғмәси,
Билирик, нә дејир бу кизли үсјан.
Анлаја билмирәм бу мө'чүз сәси
Нечә јоғурдулар көз јашларындан?

Ќәмиләр фит верир... бу сирли сәсдән,
Күчәләр, биналар зүрзүкә кәлир.
Гәриб инилтидән елә бил, гәсдән,
Тәһлүкә далынча тәһлүкә кәлир.

Гаршыда шејхимиз, архада милләт,
Ахыр инсан сели башлар ашағы,
Бәргәрар олса да сабаһ әдаләт,
Кетмәз гәлбимиздән бу шәһид дағы.

Ахыр јанаглара көз јашы дән-дән,
Бәс нечә? Милләтин бағры сөкүлмүш.
Бу ел матәминдән ,ел кәдәриндән,
Чаван шејхимизин бели бүкүлмүш.

Јашаја билмәдик бир инсан тәки,
Гарышды һаггымыз, борчумуз бизим.
Бу күн табут дејил, чијинләрдәки
Дәрд адлы јүкүдүр милләтимизин.

Боғаг ичимиздә кәдәримизи,
Амандыр, әјмәсин гој бу јүк бизи.

Јеријир издиһам һеј ағыр-ағыр,
Јеријир мејдандан Дағүстү парка.
Гәлбимиз сабаһа индидән бахыр,
Енишдән јохуша биз галха-галха.

Бура парк идими бир заман? Хејр!
Инди дә јашајыр хатирәләрдә;
Он сәккизинчи ил!
Шәһид дүшәнләр
Һагга тапшырылды о вахт бу јердә.

О заман гоншулар биздән кам алыб,
Бизи архамыздан јаман вурдулар.
Ермәни әлијлә бурда парк салыб,
Бизә шәһидләри унутдурдулар.

Гызыл гәрәнфилләр әлләрдә мин-мин,
Шәһидләр өнүндә бир ан дондулар.
Фәдакар оғуллар Рәсулзадәнин,
Бајрағы алтында дәфн олундулар.

Дурун, ағламајын! Валлаһ, гәм-кәдәр,
Һеч вахт сығышмамыш гејрәтимизә.
Бу ел матәминдән, ел кәдәриндән,
Торпаға кетмәк дә шәрәфдир бизә,

Далды бир анлыға сүкута көј, јер,
Милләт үрәјини сүкутдан асды.

Ӧн сәккиздә өлән көһнә шәһидләр,
Тәзә шәһидләри бағрына басды.

Шәһәр ашағыда... Бир бахын, онлар,
Биздән јухарыда дәфн олундулар.

АХЫ, БИЗ НЕЈЛӘМИШДИК?

Шәһидләр хијабаны...
Дилә кәлир мәзарлар:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Дилә кәлир
Мәзалары сејр едән солғун үзләр, нәзәрләр:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Бу иттиһам, бу суал
Шәһидләрин бирләшән һәр јасында сәсләнир
Фәризәнин, Илһамын
Чырағы сөндүрүлмүш комасында сәсләнир:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Ағсаггал бабаларын, ағбирчәк нәнәләрин
Дуасында сәсләнир:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Бу иттиһам, бу суал
Мәктәбли Ларисанын гара лентә тутулмуш
Партасында сәсләнир:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Күнаһсыз гурбанларын баш дашында
сәсләнир.
Онларын јетим галан көрпә балаларынын
Дүнјадан һагг истәјән көз јашында сәсләнир:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Бу иттиһам, бу суал
Бағрына дағ чәкилән гочаман бир милләтин
Додағында сәсләнир.

Сәрвәти талан олмуш,
Дүз сөзү јалан олмуш
Бөјүк бир мәмләкәтин Көјкөлүндә сәсләнир,
Шаһ дағында сәсләнир:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Бу иттиһам, бу суал кәзди бүтүн дүнјаны,
Гәзетләрә јаздылар.
Мин бир јерә јоздулар.
Гајнагдан буландыран елә буландырды ки,
Сујумуз дурулмады.
Ҹаваб верән олмады:
—Ахы, биз нејләмишдик?
Бу итиһам, бу суал
«Гырын!» әмри верәнин гулағында динмәди.
Бизә «вахты билдирән» о гочаман Кремлин
Зәнкиндә сәсләнмәди.
Боғдулар бир милләтин «Ахы биз
нејләмишдик?»
Дејән о һагг сәсини
Шәһидләрин ганыјла јаздылар бир гатилә
Маршал вәсигәсини.

Бири әмр еләди, о бири гырды,
Гансызлар бу наһаг ганы батырды.
Силаһсыз адамлар күнаһсыз јерә
Јердә улдуз кими јаныб сөндүләр.
Ҹәза истәјирдик биз гатилләрә,
Амма икиси дә рүтбәләндиләр.

Батды, һәгигәтин батды һагг сәси.
Һаггы тапылмады онлардан соран.
Гырана вердиләр маршал рүтбәси,
Президент тахтына чыхды гырдыран.

МӘНИМ КҮНАҺЛАРЫМ

—Мән сәнә һәмишә «Бујур»—демишдим.
Мән сәндән һаггымы истәмәмишдим.
Бир ишыг көрүнчә үфүгдә бирдән,
Сәндән иjнә көзү һагг истәдим мән.
Сән дедин:—Де көрәк һагг нә демәкдир?—
Мәнә бол памбығын, нефтин кәрәкдир.

Дедин:—Тәләбинлә буз кими донмуш
Ҝөһнә јаралары кизилдәдирсән.
«Күлүстан» пактында мәһкум олунмуш
Һаггыны сән инди тәләб едирсән?

Сојмушам, ганыны чәкмишәм сәнин,
Миннәтдар олмусан соруллдуғуна,
Инди дә ганыны төкмүшәм сәнин,
Һарај гопарырсан де нечин буна?

Дедим:—Күнаһымы баша сал мәнә,
Дедин:—Анламадын мәни сән јенә.
Билмәдин, күнаһын бир деjил, миндир,
Амма ән бөјүјү көзәллијиндир.

Истәдин дашынан бол сәрвәтиндән,
Бир овуч, бир гырыг сәнә пај дүшә,
Сән безиб, усаныб әсарәтиндән,
Истәдин бу дүнја бир аз дәјишә.
Будур күнаһын!

Мәндән ичазәсиз ахы чох шеји,
Сән ганмаг истәдин, дујмаг истәдин.
Сән өз ајағыны мәним чәкдијим
Чызығдан кәнара чыхмаг истәдин.
Будур күнаһын!

Сән өз торпағында гул олдуғуну,
Бағырмаг истәдин, будур күнаһын.
Зүлм кирдабында боғулдуғуну,
Чығырмаг истәдин, будур күнаһын.

О торпаг истәди сәндән бир гарыш,
Нијә тәләбкарын хәтринә дәјдин?
Онун истәјијлә дедим, сән барыш,
Сәнсә тәрәзинин көзүнү әјдин.
Будур күнаһын!

Бу ганлы чәкишмә дүшәндән бәри,
Бир дәм ајағыны гојмадын кери.
Сән дә нечәсинин ганыны төкдүн
Ермәни гыранда сизинкиләри.
Будур күнаһын!

Мән сәнин ганыны төкдүјүм заман,
Бахдын нифрәт илә... будур күнаһын.
Сән мәним танкыма чыртма вурмусан,
Һансы чүр'әт илә? —Будур күнаһын!

...Белә тале дүшүб гисмәтимизә,
Илаһи, сән јенә дөзүм вер бизә.
Һаггын дәркаһында унудулмушуг,
Биз нечә көтүрәк бу төһмәтләри?
Мин дәфә һаглыјкан һагсыз олмушуг
Биз бу мүсибәтә дүшәндән бәри.

Гулаглар батырыр бөһтан һарајы,
Буғдадан гијмәтли олуб дары да.
Нечә буландырыб кечи бу чајы?
Ҝечи ашағыда, гурд јухарыда!

Мәркәз дәјишдирир күндә рәнкини,
Мәркәз мәни көрүр, һеч ону көрмүр.
Биздән јығышдырыб гуш түфәнкини,
Амма ермәнинин топуну көрмүр.

Дилимиздә олуб дүшүндүјүмүз,
Әмәлдән өндәдир бизим күјүмүз.
Гәлбимиз о гәдәр тәмиз олуб ки,
Көз көрә дүшмәни дост санмышыг биз.
Көзүмүз о гәдәр горхудулуб ки,
«Һәлә чај кәлмәмиш чырманмышыг биз».

Биз нә һијлә билдик, нә гәрәз, нә кин,
Гујуја дүшәнин әлиндән тутдуг.
Бизә тәлә гуран, кәләк кәләнин,
Дүнәнки гәсдини бу күн унутдуг.

Өзкә торпағындан говуланлара,
Биз торпаг да вердик торпағымыздан.
Бунун әвәзиндә инди онлара,
Борчлу да чыхмышыг өз бағымыздан.

Гонаг дүнәнини салмајыб јада,
Јерлијә «гач»—деди, шәр јолу тутду.
Дүнән дәдәсинин мәним гапымда,
Бојун букдүјүнү бу күн унутду.

Евимдә башымы кәсир ермәни,
Гышгырырам...
Мәркәз данлајыр мәни.
Дејир:—Нә чабала, нә даныш, нә дин,
Гој сәнин башыны раһатча кәссин,
Кишинин күл кими ишинә гәсдән
Нијә пәл гатырсан?
Инчијәрәм мән!

Демәк о һаглыдыр мәни гыранда,
Һагсызам, дөзмәјиб мән гышгыранда,
Мәәттәл галмајым нечә мән буна—
Јенидәнгурманын һагг олдуғуна?

Башына мин ојун ачан Литваја,
Мәркәз көзүн үстә гашын вар—демир.
Мәнимсә башымы салыб һалгаја
Ахан ганыма да бахмаг истәмир.

Мәркәз дәјишдирир күндә рәнкини,
Мәркәз мәни көрүр, һеч ону көрмүр.
Биздән јығышдырыб гуш түфәнкини,
Амма ермәнинин топуну көрмүр.

Анладыг, халгларын бәрабәрлији,
Кағыз үзәриндә бир гуру сөзмүш.
Бу гәтлдән сонра билдик чох шеји,
Бизим күнаһымыз түрклүјүмүзмүш!

Милләтләр достлуғу! Астар үз имиш,
Бунун нәји вармыш сөзүндән өзкә?
Ататүрк дүз демиш, валлаһ, дүз демиш:
«Јохдур түркүн досту өзүндән өзкә».

Түрк дилли халгларын доғма јериндән
Дидәркин дүшмәси кимә кәрәкмиш?
Ијирминчи јүз илин әввәлләриндән
«Түркәм»—дејәнләрин башы нә чәкмиш?!

Түрк өз мәнлијини биләндән бәри,
Иблис дә кәләчәк гәсдини билди.
Гарачај, Ахалсик, Крым түркләри,
Малкарлар, месхетләр сүркүн едилди.

Ики јанағы вар, амма бир үзү,
Түрк өз анасындан белә доғулмуш,
Анлаја билмирәм, нијә, «түрк» сөзү
Киминсә башына дүшән даш олмуш.

Түркәсаја олдуг... Һәр шеј апајдын,
Ичимиз көрүнду көзләримиздән.
Гәрәзкар охуду ахшамымызын
Узаг мәгсәдини дан јеримиздән.

Беләдир... Биз һәлә аддым атмамыш,
Билдиләр, дүшәчәк мәнзилимизи.
Һәлә бир мәгсәдә кедиб чатмамыш,
Јолун әввәлиндә тутдулар бизи.

* * *

Чадырлар гурулду кәнддә, шәһәрдә,
Бәлкә мәлһәм иди матәм, бу дәрдә?
Дөнду јас евинә бүтүн мәмләкәт,
Қасыб очагда да газан асылды.
Јасы, матәмилә чарәсиз милләт
Елә бил гатилдән интигам алды.

Кучсүзүн алдығы интигама бах!
Зорун гаршысында сусдуг һамымыз.
Гырх күн јас сахламаг: нишә чыхмамаг,
Олду үсјанымыз, интигамымыз!

Бизим ән фәрәһли, шад күнүмүздә—
Һәр бир тојумузда, дүјүнүмүздә.
Гәрәнфил әлләрдә чыраг оларды.
Севинчә, шадлыға ортаг оларды.
Биз һардан биләјдик, дохсанынчы ил,
Шадлыг јарашығы гызыл гәрәнфил,

Шәһидләр гәбрини гучаглајачаг.
Бизим дәрдимизә јас сахлајачаг.
Чанлы да, чансыз да ағлајыр бу күн.
Матәм ичиндәдир өлкә бүсбүтүн.
Гызыл гәрәнфиллә гара бајраглар
Халгын кәдәринә биркә ган ағлар.

* * *

Горхар илан вуран ала чатыдан,
Бизим көзүмүзү пүләјиб фәләк.
Горхуруг...
Горхудуб бизи бу дөвран.
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк!

Биздән үз дөндәриб санки фәләк дә,
Јалан чөвлан едир, бәс һаны керчәк?
Сусуруг...
Сөзүмүз галыр үрәкдә.
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк.

Хејримиз, шәримиз билмирик нәдир?
Онлары кимдәнсә сорушмаг кәрәк.
Һәлә дә һаггымыз јад әлләрдәдир,
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк.

Бизә гүрбәт олуб өз дијарымыз,
Бу бојда дүнјада тәк галмышыг, тәк!
Зиндана салынды Е'тибарымыз,
Сталин өлмәјиб, јашајыр демәк.

Диләјимиз һарда, өзүмүз һарда?
Доғраныб төкүлдүк биз чилик-чилик.

Сталин өлсә дә
                    јухарыларда
һәлә дә јашајыр сталинчилик.

Инди дә зинданда јарадыр Хәлил,
Сөзүнү демәкдән усанан дејил.
«Моабит дәфтәри» јараныр белә
Фашизм өлмәјиб, јашајыр һәлә.

ХӘЧАЛӘТ

Шәһидләрин мәзары исланды көз јашындан,
Гуруду лејсан төкән гәрәнфил јағышындан.
Јаман наләтәпәрдик күлчүләрин әлиндән,
Дејәрдик, бу күлчүләр базарларда пул гырыр
«Гәрәнфил көзәлиндән».
Русија базарларында,
Јаман рүсвај едирләр, —дејәрдик онлар бизи.
«Алверчи» дамғасыјла, валлаһ, ләкәләјирләр
Бизим шәрәфимизи.
Һәмин о алверчиләр, бу күн исә әвәзсиз,
Тәмәннасыз, гәрәзсиз
Шәһид мәзарларыны күл топуна тутдулар.
Узаг базарлардакы газанчы унутдулар.
Күллә јараларыны күл илә сојутдулар.

Вәтәнсевәр ким имиш бу мәгамда де көрәк?
Мәним тәк, ја сәнин тәк
Бол гонорар ешгинә
Халга дәрс вермәк үчүн екранлара чуманлар,
Јохса шәһид ешгинә хејринә көз јуманлар?

Шәһидләрин һамысы бәнзәјир бир-биринә.
Бир бах, гәбирләринә!

Һамысы гыпгырмызы гәрәнфилә бәләнмиш,
Һамысы бир бичимдә, бир бојда чәркәләнмиш.
Сәбәб бирдир, әмәл бир,
                    һәдәф бирдир,
                         һәдә бир.
Онлары бу дүнјадан апаран күллә дә бир.
Түстүсү тәпәсиндән чыха-чыха һөнкүрән,
Бу мәһзун гәбирләрә баха-баха һөнкүрән
Адамлар да бир олмуш...
Ағлар будагларындан гара бајраг салланан
Көј шамлар да бир олмуш.
Һамынындыр бу матәм,
Милләтиндир бу дәрд, гәм.
Һамы гојуб өзүнү о биринин јеринә,
Һамы биринә дејил, һамы бири-биринә
«Башын сағ олсун»,—дејир.
«Буланыг ахан сулар бир күн дурулсун»—
                    дејир.
Бир амала бағлады бу күч дәрди, милләти
Дәрдин, гәмин бирлији бирләшдирди милләти.

Бу ел фачиәсинә дөзмәк чәтин, чох чәтин!
Бели јаман бүкүлдү гочаман бир милләтин.
Фитрәтиндән, сојундан әр доғулан бу халгы
Тарих боју мәрд олан, мәғрур олан бу халгы
Нечә тәһгир етдиләр, көр нечә алчалтдылар.
Мәнлијини, әзмини бир «сағ ол»а сатдылар.
Сәнин адын һагг икән,
Еј аллаһым, нијә сән
Бизә гыјдын бу дәрди?
Онсуз да бу милләтә мин-мин дәрди јетәрди.

Бу тәһгирә, бу гәсдә дөзмәк чәтин, чох чәтин!
Үрәјинә дәрд һопуб баласы өләнләрин.
Ичдикләри зәһәрдир, једикләри дәрд, аман!

Бүтүн милләт кејләшиб дәрдин ағырлығындан.
Һамы ајаг үстүндә јухулудур елә бил.
Бу дәрд дәрдли дүнјада чәкиләси дәрд дејил!

Өмрүндә гоншусунун дамына даш атмајан,
Кимсәнин бостанына әлини узатмајан,
Гәрәзинин, кининин далынча сүрүнмәјән,
Дүнән вердији сөздән бу күн кери дөнмәјән,
Һеч вахт дөјүб дөшүнә «мәнәм-мәнәм» —

Һеч кәсин бәд күнүнү, шәрини истәмәјән,
Мәним али милләтим, һаглыјкән бирдән-бирә,
Лајигмијди ej аллаһ, бу гәсдә, бу тәһгирә?
Һансы күнаһымызын әвәзијди бу тәһгир?
Һагсыз олду күнаһсыз, һаглы олду мүгәссир!

Бу дәрд бүтүн милләтин үрәјиндә көјәрди,
Һеч кәс билмир нә тәһәр ,нечә удсун бу дәрди.
Бу күн хәчаләт чәкир, һамы күчсүзлүјүндән,
Һеч кәс бојлана билмир кәләчәјә бу күндән.
Чәкилмәзди, чәкилмәз бу ағрынын сигләти—
Әлачсыз күчсүзлүјүн төһмәтсиз хәчаләти!
Һәм дүнән, һәм бу күн дә
Биз күнаһкар олмушуг күнаһкарын өнүндә.
Һаны о гүдрәтимиз—
Күнаһсыз гурбанларын төһмәтинә дөзәк биз?
Гаһмарымыз олмады нә архада, нә өндә,
Һамы хәчаләт чәкир
Ганлары батырылмыш шәһидләрин өнүндә.
Аһ, нечә дә ағырдыр
Заман аха су кими, амма габын долмаја,
Күнаһкарын, гатилин чәзасыны вермәјә
Сәнин күчүн олмаја...
Чүнки бу мәһкәмәдә биз һаглы олсаг белә,
Гысалдылыб дилимиз,
Чүнки һакимимизлә ејнидир гатилимиз!

ИЛҺАМ—ФӘРИЗӘ

Дөзмәјиб гатилин кәсһакәсинә,
Илһам чөлә чыхды күллә сәсинә,
Көрдү гырһагырды, көрдү вурһавур,
Танклар адамларын үстүнә чумур.
Бағырды:—Солдатлар, нејләјирсиниз,
Ахы, бунлар илә сиз дә бирсиниз.
Ахы бу адамлар силаһсыздылар.
Солдатлар даһа да чошуб гыздылар.
...Бу сөзләр Илһамын сон сөзү олду,
Она да бир күллә... о да вурулду.

О кечә јатмады бир ан Фәризә,
Илһамы көзләди,
Илһам кәлмәди.-
Дөнүк талејилә дурду үз-үзә.
Галыб күчә илә ев арасында,
Кечәни сүбһәдәк о динчәлмәди.
Ертәси... гапгара хәбәри кәлди,
Өлүмүн һәјата зәфәри кәлди.

Чатмады әввәлчә бу хәбәр она,
Инана билмәди гулагларына.
Елә ки, инанды,.. о, лал кәсилди.
Һејкәлә дөндү.
Анлады, билди:
Гапысы бағланды, очағы сөндү.

ИКИ КҮН СОНРА...

Галынча евиндә дәрдлә тәкбәтәк,
Өзүнә гәсд етди бу тәзә кәлин.
Һансы тәрәзилә, даш илә өлчәк?
Ешгини, гәсдини биз бу көзәлин?

Нә дејим, Фәризә, нә дејим сәнә,
Ахы, нә ад верим бу фачиәнә?

Һәлә сәадәтдән сораг кәлмәмиш,
Јохсул команы да севдин, бәјәндин.
Кәлинлик палтарын һеч көһнәлмәмиш,
Сән нә тез әјнинә кәфән кејиндин?

Сәнин сәдагәтин лал етмиш бизи,
Заман ашағыдыр дәјанәтиндән.
Еј вәфа тимсалы, сәдагәт рәмзи,
Сәнин бу гәсдинә нә ад верим мән?

Сәсин әримәди әсрин сәсиндә,
Нәчабәт көкүндә һәмишә варсан!
Түрк гызы, хәјанәт зәманәсиндә
Бу ешги, вәфаны сән бачарарсан!

Белә јашамышдыр дүнән вә бу күн
Бизим кечмишимиз—оғузлар, һунлар.
Әрин намусуну горумаг үчүн
Кечәр баласындан Бурла хатунлар.

Белә өмүр сүрмүш нәнәләр, белә,
Сән дә бу чешмәдән су ичдин, гызым
Әринин јолунда
сәдагәт илә
Чаванча чаныңдан сән кечдин, гызым.

Гурбан кетди о, Вәтәнә, сән она,
Бу нечә көрүшдү, нечә јарышды?
Анлаја билмирәм, бу дар комана,
О бојда үрәјин нечә сығышды?

Сизин евинизин һәндәвәриндә,
Бир «Лејла» үнванлы мағар гурулду.

Һәмән «Лејла» адлы Шадлыг евиндә,
Биринчи тој—сизин тојунуз олду.

«Лејла»да Лејлинин гәм мачәрасы,
Сән ону өнчәдән дујмадын јәгин.
Сән һардан биләјдин, Лејли вәфасы,
Үнванын олачаг бир заман сәнин.

Севки китабында ири бир нида
Сәнин мәһәббәтин, сәнин гејрәтин
Мәчнунун Лејлиси һагг дүнјасында,
Сәнин пишвазына чыхачаг јәгин!

Нә тез гыша дөндү сәнин баһарын?
Бакы бу матәмә гара бағламыш.
Сәнин дамарында нәнән Никарын,
Һәчәрин, Лејлинин ганы чағламыш.

ЛАРИСА

Он үч јашлы көрпә бала,
Јазыг анан нечә дөзсүн
Бу кәдәрә, бу мәлала?
Мәзарынын баш учунда куклан да вар.
Бу күн лајла чалмалыјкән сән куклана
Куклан сәнә лајлај чалар.
Сән өзүн дә кукла идин.
Бу дүнјанын әввәлини, ахырыны
Һеч билмәдин.
Ким куклаја күллә атар?
Атан олду.
Инсанлығы, мәрһәмәти,
Әдаләти, һәгигәти
Бир гәрәзә сатан олду.

Анан асмыш дәрс чантаны,
Мәзарынын баш дашына.
Ахы, нијә һај вермирсән.
Сәни дәрсә һарајлајан јолдашына?
Сәнин адын достларынын дил әзбәри.
Гызым, ахы сәни көзләр чохдан бәри
Ачмадығын китабларын, дәфтәрләрин,
Сәни көзләр партандакы о бош јерин.

Нә бәрк олду јухун сәнин?
Аталарын аһ-наләси,
Аналарын шивән сәси
Сығмыр көјә, сығмыр јерә.
Сөјлә, нијә ојанмадын
Бу һараја, бу һәширә?

Өвладыјдын ики халгын.
Бу достлуға мән дә үјдум, сән дә үјдүн.
Сән достлуғун символујдун.
Бунудамы бу күн бизә чох көрдүләр?
Елә бил ки, сәнинлә бир
Бу достлуғу өлдүрдүләр.

СҮРӘЈЈӘ ЛӘТИФ ГЫЗЫ

Танклар кечир күчәдән, танклар, зиреһли
танклар.
Танкларын үстүндәки солдатларын көзүндә
Бизә нифрәт оду вар.
Онлар вичданы атыб, инсафы да даныблар.
Тәкчә силаһла дејил, онлар бизә гәзәблә,
Кинлә силаһланыблар.
Бу шәһәрдә һәр шејә онлар саһибдир бу күн

Истәдији ејвана, пәнчәрәјә, гапыја
атыр, өлән, ғој өлсүн!
Мәтбәхдә чај сүзүрдү Тәрәнәнин нәнәси,
Бирдән бир күллә сәси!
Јетмиш једди јашында Сүрәјјә нәнәмизи
Пәнчәрәдән атдылар.
Бир күнаһсыз гарыны
Ганына бојатдылар.

БАБА МҮӘЛЛИМ

Пәнчәрәнин өнүндә кимсә инилдәјирди,
—Көмәк един, өлүрәм, көмәк един,—дејирди.
Ачды Баба мүәллим пәнчәрәни бир анда,
Көрдү бири јыхылыб гапынын кандарында.
Дәрһал атды өзүнү телефонун үстүнә,
О, тә'чили јардыма зәнк чалыб
дөнә-дөнә
Үнваны баша салды,
Евдән сарыг көтүрдү.
Јаралынын јанына јетишинчә нә көрдү?
Ган апарыб јазығы... јара дәрин јарады,
О, јараны сарыды.
Көрдү ки, гоншулар да јығылыб әтрафына.
О, каһ она, каһ буна,
Бахыб деди:—Нејләјәк?
Ахы бу әлдән кедир.
Биз тә'чили јардымы јенәдәми көзләјәк?
Тез јығышды чаванлар... көмәкләшиб бир
тәһәр,
Јахын хәстәханаја хәстәни јетирдиләр,

Дөнүб Баба мүәллим јорғун-арғын евинә,
Шүтүсә дә күлләләр онун дөрд дөврәсиндән.

Фикир вермир о, јенә.
Диксинмир тараг-тараг күлләләрин сәсиндән.
Бирдән она нә олду евин һәндәвәриндә?
О дајанды дөјүкдү,
Сәндирләди јериндә.
Јыхылды... дөшүндә ган.
Елә бу вахт, бу заман
Бир ајпара машыны тин башында көрүндү.
Машынын ишығында әтраф нура бүрүндү.
Бу тә'чили јардымын ахтардығы ким иди?
Бу машын, аһ бу машын,
Бајаг онун өзүнүн зәнк вуруб чағырдығы
Тә'чили јардым иди.
Башгасына чағырды, гисмәт олду өзүнә,
Белә бир тәсадүфүн гәрәзи нә, гәсди нә?
Тә'чили јардым үчүн зәнк чаланда о бајаг,
Нә биләјди,
аj аллаһ,
Бу тә'чили јардыма өзү гисмәт олачаг!
Һәкимләрин јардымы амма фајдасыз олду.
Сәһәр јасы тутулду.

АЛЕКСАНДР МАРХЕВКА

Јаралылар бәләниб үзү үстә торпаға,
Нечә дөзсүн аналар бу ситәмә, бу дага?
Леш-леш үстә галаныб,
Тәкәрләрин алтында көр нечә хырпаланыб.
Һәким Александрын кендән сәси јүксәлир:
—Јол верин, һеј јол верин,
Тә'чили јардым кәлир.
Солдат буну көрүнчә автоматы тушлады
Ајпаралы машына.
О, истәмир, истәмир

Чан верән јаралылар хилас үчүн дашына.
Һәким өз ишиндәдир.
Јаралынын нәбзини јохлајыркән....
дөшүндән
Һәкими дә вурдулар.
Јардыма кәлдијини она унутдурдулар.
Аллаһ, сән бизи сахла Әһриմәнин шәриндән.
Аллаһ, дүнја чыхыбдыр бәлкә өз мәһвәриндән?
Ај аллаһ, инсан оғлу иблисәми гул олду?
Јохса инсан бинәдән елә иблис доғулду?
Адамлар нијә сатды намусуну, арыны?
Аллаһ, һансы өлкәдә күллә-баран едибләр
Јардым машынларыны?
Ахы вурушларын да,
Ганлы савашларын да,
Мүгәддәс гајдасы вар:
Дүшмәнсә дә, достса да јаралыја һәр заман,
Шәфгәт әли узанар.
Еј инсан һагларыны күрсүдән алгышлајан,
Башга мәмләкәтләри әдаләт јохлуғундан
Кечә-күндүз дашлајан,
Будурму һагг дедијин?
Бәс вердијин вә'д һаны?
Валлаһ, әлә салмысан сән бу бојда дүнјаны.
«Тә'чили јардым»ларын үстүнә дөрд тәрәфдән
Од әләмәк һагмыдыр?
Јара сарыјанлары күлләләмәк һагмыдыр?

Күчсүзлүкдән өзүнү һамы күнаһкар билир,
Бу тәһгирә дөзмәји халг өзүнә ар билир:
Узаг Гардабанидә
Бакы мүсибәтини ешидинчә Һидајәт,
Һөнкүр-һөнкүр ағлады.
Ешикдәки ағача гара бајраг бағлады.
Күрҹүстанда јашајан бизим елләр, обалар,
Нечә күн јас сахлады.
«Јардым»—дејә далбадал узаг, јахын кәндләрә
Зәнк еләди Һидајәт.
Гардабани, Борчалы
Бүтүн ели, маһалы
силкәләди Һидајәт.
О, өзүнү јетирди шәһидләрин гырхына.
Хијабанда әл ачыб «лә'нәт»—деди мин кәрә
Көр фәләјин чархына.
Шәһидләрин адыны, о, охуду бирбәбир,
Елә билди һәр гәбир,
Ону иттиһам едир:
«Һәрамиләр Бакыја булуд кими доланда,
Биз көмәксиз галанда
Сән һардајдын, де һарда, еј Вәтәнин өвлады?
Өз доғма көјүмүздә ганад ачан гушујдуг,
Овчу биз овлады.»
Үрәјиндән учалан,
Өз-өзүндән өч алан
Төһмәт долу бу сәсдән о диксинди,
башына
елә бил од әләнди,
ичиндән пөршәләнди.
Шәкилләрдән дүз онун көзләринә зилләнән,
Үрәјиндә милләнән
Бахышлара дөзмәди,

«Онлар һаглыдыр»—деди.
Әкәр мән дә бу јурдун, бу халгын оғлујамса,
Онлар кими әһдимә, андыма доғрујамса,
Мән нијә әввәлчәдән.
Хәбәр тута билмәдим о дәһшәтли кечәдән?
Ағач олуб, о анда онларын чәркәсиндә
Нијә көјәрмәдим мән?
О гызыл күлләләрә көксүмү кәрмәдим мән?
Хәчаләти алышды үрәјинин сәсиндә.
Күчсүзлүк әзабынын боғулду пәнчәсиндә.
Гулағында иттиһам, гәлбиндә данлаг сәси,
Бир баш Гардабанијә о, гајытды ертәси.
Һидајәтин өнүнә чыхды оғлу—Вүгары,
Амма Вүгар билмәди,
Билмәди, атасынын сындырылыб вүгары.
Вүгарын фәрәһилә Һидајәтин кәдәри
Дурду гаршы-гаршыја...
Оғул кәлди габаға, ата чәкилди кери,
Ата баха билмәди өвладынын үзүнә.
О, утанды, билмәди анлашылмаз бу һалын
Мәрамы нә, сөзү нә?
О, јенә дә ешитди гәлбинин фәрјадыны:
«Киши билиб өзүмү мән дә Вүгар гојмушам
Өвладымын адыны.
Һаны биздә кишилик, һаны биздә о вүгар,
Бизим мәнлијимизи көр нечә тападылар.
Тапданды гејрәтимиз.
Милли һејсијјәтимиз.
Аһ! Бу бојда тәһгирә инди нечә дөзәк биз?»
Јатаммады Һидајәт сүбһә гәдәр кечәни,
Ағлы гојду чәкијә заманын һөкмү илә
үрәјиндән кечәни.
Заман илә үрәји һеч узлаша билмәди.
Тәрәзинин көзләри таразлаша билмәди.
Заман илә диләјин,

Ағыл илә үрәјин
Гәдим әдавәтинә үрәк таб кәтирмәди.
Она аман вермәди
Сејр едә дан јерини.
Һәлә сүбһ ачылмамыш бу нанкор дүнјамыза
Гапады көзләрини.
Гојмады Һидајәти
Јашамаға гејрәти.
Ону шәһид ејләди
Милләтинин өнүндә кучсузлук хәчаләти.
Өлүмләрин ичиндә
Ән шәрәфли, ән уча мәртәбәдир шәһидлик.
Башга-башга шәкилдә давам едир шәһидлик.

АҒАБӘЈ

«Бағышлајын, әзизләрим, Азәрбајчанын азадлығы уғрунда мүбаризә апармаға күчүм вә ирадәм чатмады. Јашасын азад Азәрбајачан?»

Ағабәј

Шәнбә кечәсинин гәтламына,
Ағабәј дөзмәди, һеј ган ағлады.
Шәһид чаванларын батан ганына,
Гәлбиндә јас тутуб матәм сахлады.

О јанды, көстәрмәк истәди һәр күн,
Јаралы Вәтәнә сәдагәтини.
Амма бачармады,
күчсузлүјүнүн
Чәкди ағрысыны, хәчаләтини

Дүшүндү, сону вар ахы шәрин дә,
Боғду үрәјинин үсјан сәсини.

О, беш ај көзләди
зүлм үзәриндә
Һаггын, әдаләтин гәләбәсини.

Онун көзләдији о күн кәлмәди,
Гәлбини чармыха чәкди хәчаләт.
Бирчә ан усаныб, о, динчәлмәди,
Өзүнә гәсд етди бир күн нәһајәт.

Чатды онун күчү анчаг өзүнә,
О, билди дәрдинә сон әлач буну.
Верди өлүмүјлә санки Вәтәнә,
Вәтән гаршысында о, өз борчуну.

Ағабәј бу јурда бир гурбан кими,
Гәлбиндә нечә јол «мүчаһид» олду.
Нәһајәт, бу гәтлә бир үсјан кими,
Шәһидләр наминә о, шәһид олду.

Көрунүр, шәһидлик битмәјиб һәлә,
Көзүмүз өнүндә о, давам едир.
Ағабәј беләчә өз өлүмүјлә
Өлү дириләри иттиһам едир.

...Дөзмәјиб Вәтәнин ағыр күнүнә,
Сән Вәтән наминә өзүнә гыјдын.
Оғул, архаја јох, сән бахыб өнә
Еlә Вәтән үчүн јашамалыјдын!

Вәтән гејрәтини сәнин тәк чәкән,
Оғуллар кәрәкдир инди Вәтәнә.
Сәнсә һәјатына гәсд едиб нәдән,
Өмрү мүфтә вердин!...
Нә дејим сәнә?

Чохлары көзүнү зүлмә јумуркән.
Сәнин үрәјиндә динди гејрәтин.
Халгын гатилинә чәза умуркән,
Сәнин гатилинә дөндү гејрәтин.

Бу фитрәт, бу тијнәт де сәнә һардан?
Гәлбиндә гајнајан һансы диләкдир?
Хәчил јашамаға сәни гојмајан,
Гејрәтин өнүндә сәчдә кәрәкдир!

Сәнин гејрәтинин бирчә зәррәси,
Мин бир гејрәтсизә бәс еләјәрди.
Сәнин үрәјинин бир үсјан сәси,
Әрзи тәмәлиндән силкәләјәрди.

Гејрәтин әлилә бу Вәтән үчүн
Өзүнү гурбанмы кәсдин сән өзүн?
Ај оғул, будурму дәрдин әлачы?
Һәр дәрдин башга чүр мин әлачы вар.
Вәтәнин гурбана нә еһтијачы?
Вәтәнин әскәрә еһтијачы вар.

...Көрүнүр, шәһидлик битмәјиб һәлә,
Көзүмүз өнүндә о, давам едир.
Ағабәј беләчә өз өлүмүјлә,
Өлү дириләри иттиһам едир.

КЕОРКИ РАНТИКОВИЧ*

...Ермәни Кеорки—«һәгигәт»—деди
Ајырды һәмишә јахшыдан писи.

* Тәгаүддә олан көһнә тәјјарәчи, миллијјәтчә ермәни... О, ермәни милләтчиләринин һагсыз тәләбләринә дөзмәјиб өзүнү өлдүрмүшдүр.

Зорун туғјанына дөзә билмәди,
О керчәк чарчысы, һагг фәдаиси!

—Һәгигәт өнүндә тәслимәм,—деди.
Гојду өз јеринә хејири, шәри.
Халгын хатиринә һагдан кечмәди,
Ашды, вуруб кечди милли һәдләри.

Арaја әдавәт душдүјү күндән
Күлдү Јереванын бош нијјәтинә.
Сыјрылыб өз милли тәәссүбүндән
Учалды инсанлыг сәлтәнәтинә...

О, солун һаггыны вермәди саға,
Дүзлүјә чағырды бүтүн дүнјаны.
Кеорки дөзмәди бу һагсызлыға
Өзүнә гәсд олду онун үсјаны.

Бир јердә отлајар гузу гурд илә
Инсан әдаләти һагг билән заман—
Ән бөјүк мәгсәдләр, истәкләр белә
Һәгигәт өнүндә әјилән заман.

Сыјрылыб нифрәтдән, гәрәздән, киндән
Алгыш һәгигәти һагг биләнләрә—
Әдаләт наминә миллилијиндән
Инсанлыг гатына јүксәләнләрә!

* * *

Јенә сајыммы? Јох-јох!
Чәкмәк олмаз бу дәрди?
Бунларын фачиәси бир-бириндән бетәрди.
Бу сајдығым кәсләрин нә күнаһы вар иди?
Бунлар шәһидләр дејил,

Күнаһыны билмәјән бәдбәхт гурбанлар иди.
Бәс шәһидләр ким иди?
Силаһлыјла силаһсыз! Ким кимә тәслим иди?
Бу силаһсыз бәндәләр бирчә күллә атдымы?
Бир күнаһа батдымы?
Гырыб төкду ким кими?
Силаһлыјла силаһсыз дөјүшә биләрдими?
Танкларын габағына онлар белә чыхдылар.
Полад синәләрини лүләләрин ағзына,
Сәрһәд кими сыхдылар.
Онлар күман етмәди залим белә чылдыра,
Силаһсызын үстүнә силаһлы әл галдыра.
Бизим бу шәһидләрин садәлөвһ күманлығы
Олду гәһрәманлығы!

* * *

Ган төкән өз төкдүјү гана чаваб вермәди,
Чаваб вермәк бир јана, «Јох, мән һаглыјам»—
деди.
Адамларын башына од әләмәк һагг имиш?
Сәксән јашлы гарыны, он үч јашлы ушағы
Күлләләмәк һагг имиш?
Олмајан бир күнаһы ган илә јумаг үчүн.
Бизим һүгугумузу биздән горумаг үчүн
Ганымызын күнаһсыз төкүлмәси һагг имиш?
Зорлунун әлләрилә һаглынын голларынын
Бүкүлмәси һагг имиш?
Мәнтигә бах, ај аллаһ!
Ганымызы төкәнә бундан сонра јенә дә
Биз инанаг, ај аллаһ?
Будурму јаратдығы тәзә һүгуги дөвләт?
Будурму вә'д етдији мүстәгиллик, сәадәт?
Бәс бу ганунсузлуғун һарасы ганун олду?

Гатыг дөнүб сүд олду, әввәл дөнүб сон олду?
Бу, һүгуги дөвләтин бизә бәхш еләдији,
һүгугујмуш, билмәдик.
Һүгуги дөвләтдәки һүгуг бујмуш, билмәдик.

Әчнәби өлкәләрдә бирини өлдүрүрләр,
ја өлкәдән сүрүрләр—
күј-кәләк галдырырсан.
Өз өлкәндә сән өзүн күнаһсыз инсанлары
мәһкәмәсиз гырырсан.
Һамысына бир адла «екстремист»—дејә,
һәлә дамға вурурсан.
Бу бојда мәмләкәтдә
Бүтүн халглар һеч демә «екстремист» имиш
Һамы хошбәхтлијиндән, нәш'әсиндән мест,
имиш.

ШӘҺИДЛӘР

Гатил күлләсинә гурбан кедиркән,
Көзүнү сабаһа дикди шәһидләр.
Үч рәнкли бајрағы өз ганларыјла
Вәтән көјләринә чәкди шәһидләр.

Залим өјүнмәсин зүлүмләријлә,
Минбир бөһтанызла, минбир шәријлә,
Һәгигәт уғрунда өлүмләријлә
Өлүмү камына чәкди шәһидләр.

О шәнбә кечәси, о гәтл күнү
Мүмкүнә дөндәрдик чох намүмкүнү.
Халгын гәлбиндәки горху мүлкүнү,
О кечә дағыдыб сөкдү шәһидләр.

Тарихи јашадыб диләјимиздә,
Бир јумруға дөндүк о кечә биз дә.
Јыхыб көләлији үрәјимиздә
Чәсарәт мүлкүнү тикди шәһидләр.

Онлар сусдурулан һаггы диндирәр,
Гарача торпағы гијмәтләндирәр.
Донан вичданлары гејрәтләндирәр,
Ахы, ел гејрәти чәкди шәһидләр.

Билирик, бу бәла нә илкди, нә сон,
Өлүркән уғрунда бу ана јурдун.
Гузу чилдиндәки о гоча гурдун,
Доғру, дүз шәклини чәкди шәһидләр.

Дөздү һәр зилләтә, дөздү һәр шејә,
«Дүнјада мәним дә һаггым вар»,—дејә.
Күтләни халг едән мүгавиләјә
Ганыјла голуну чәкди шәһидләр.

Инсан инсан олур өз һүнәријлә,
Милләт милләт олур хејри, шәријлә.
Торпағын бағрына чәсәдләријлә,
Азадлыг тумуну әкди шәһидләр.

СОН

Он доггуз јанварда доғум евләри
Өлүмдән, гырғындан хәбәрсиз иди.
О күн Бакымызда ахшамдан бәри,
Өлүм илә һәјат үзбәүз иди.

Күллә сәсләрини чаға сәсләри,
Батырды о кечә, шүкүр аллаһа!

Долду шәһидләрин бошалан јери,
Нашүкүр олмајаг, валлаһ, бир даһа!
Кедән оғулларын, ахан ганларын,
Әвәзи су сәпди јанан гәлбимә,
О шәнбә кечәси доғуланларын,
Онундан доггузу оғланмыш демә.

Залимин зәфәри башдан гәләтдир,
Заманын сәсини биз дә динләрик.
Дүнја күчүмүзә јахшы бәләддир,
Һәлә бичилмәмиш әкиләнләрик!

Март, ијун 1990.
Бакы—Шәки.

МҮНДӘРИЧАТ

Пролог 3
Нә истәјир бу милләт? 44
Тәзадлар ичиндә 6
Ешг олсун сизә 12
Матәм мәрасими 17
Ахы, биз нејләмишдик? 20
Мәним күнаһларым 22
Хәчаләт 28
Илһам—Фәризә 31
Лариса 33
Сүрәјја Ләтиф гызы 34
Баба мүәллим 35
Александр Мархевка 36
Һидајәт 38
Ағабәј 40
Керки Рантикович 42
Шәһидләр 45

Нәшријјатын директору *Ә. Новрузова*
Мәтбәәнин директору *Ф. Фәтәлијев.*
Рәссамы *В. Устинов.*
Бәдии редактору *С. Гасымова.*
Техники редактору *Т. Ағајев.*

Јығылмаға верилмиш 22. 10. 90. Чапа имзаланмыш 02. 11. 90. Јүксәк чап үсулу. Кағыз форматы 70×90 1/32. Мәтбәә кағызы № 1. Әдәби гарнитур. Шәрти чап вәрәги 1,6. Учот нәшр вәрәги 1,2. Сифариш 1178. Тиражы 100 000. Гијмәти 1 ман. 45 гәп.
Азәрбајҹан ССР Дөвләт Мәтбуат Комитәси.

Бахтияр Вагабзаде

Шахидлар

(на азербайджанском языке)

Баку. — Эльм — 1990

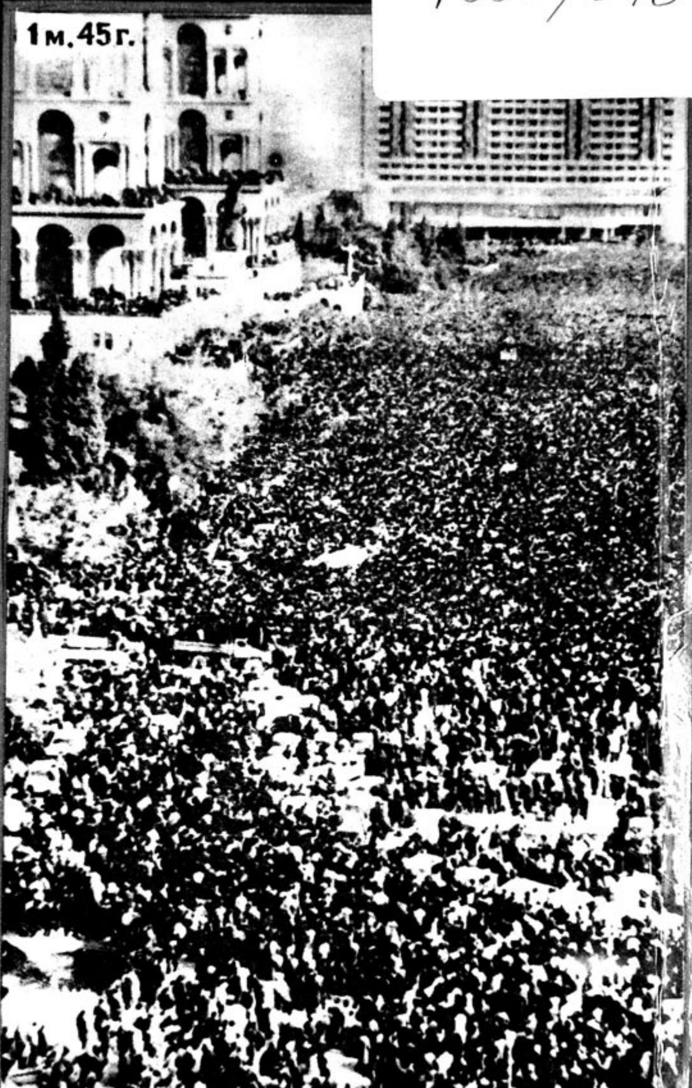

1990/645